

ÚSES V JEDNOM Z NÁSTROJOV INTEGROVANÉHO MANAŽMENTU KRAJINY - V POZEMKOVÝCH ÚPRAVÁCH

Ing. Andrea DIVIAKOVÁ, PhD.

*Technická univerzita vo Zvolene, Fakulta ekológie a environmentalistiky,
Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a TUR, T. G. Masaryka 24, 960 53 Zvolen
diviakova@tuzvo.sk*

ABSTRAKT

Územný systém ekologickej stability je kľúčovým prvkom integrovaného manažmentu krajiny, je nevyhnutnou súčasťou všetkých priestorovo-plánovacích procesov. Od roku 1993 sa stal povinnou súčasťou projektov pozemkových úprav. Príspevok prezentuje príklad miestneho územného systému ekologickej stability v obvode PÚ v k.ú. Kocurany. Cieľom návrhu miestneho ÚSES bolo vytvorenie podmienok pre zachovanie a zvýšenie funkčnosti existujúcich prírodných prvkov, ako aj nové ekostabilizačné prvky z dôvodu ochrany pôdy pred možnými prírodnými hrozbami. Návrh miestneho ÚSES priniesol výhody v riešení vlastníckych vzťahov pod jednotlivými prvkami ÚSES a uľahčí jeho realizáciu.

ABSTRACT

Territorial system of ecological stability is a key element of the integrated landscape management and is a necessary part of all space-planning processes. Since 1993 it became a compulsory part of the land arrangement projecting. The paper presents an example of a local territorial system of ecological stability in the district norm in the cadastral Kocurany. The proposal for local territorial system of ecological stability was to create conditions for maintaining and increasing the functionality of existing natural elements, as well as new ecologically stable elements to protect the soil from potential natural hazards. The proposal of local territorial system of ecological stability brought advantages in dealing with ownership by the various elements of territorial system of ecological stability and facilitate its implementation.

Key words: integrated landscape management, land arrangement projecting, territorial system of ecological stability

ÚVOD

Podstata integrovaného manažmentu krajiny tkvie v koordinácii odvetvového plánovania a riadenia činností v oblasti využívania krajiny a jej zdrojov. Krajina a jej zdroje sú využívané na rôzne účely, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a môžu si konkurovať. Preto je potrebné celý proces plánovať a manažovať integrovane (MIKLÓS ET AL. 2011).

V rámci integrovaného manažmentu krajiny v SR je územný systém ekologickej stability (ÚSES), resp. jeho časti (biocentrá, biokoridory, interakčné prvky, chránené územia, ekostabilizačné opatrenia) kľúčovým prvkom. Je definovaný vo všetkých inštitucionálnych nástrojoch integrovaného manažmentu krajiny – v ochrane prírody a krajiny, v územnom plánovaní a územnom rozvoji, v pozemkových úpravách, v lesnom hospodárskom plánovaní, vo vodnom plánovaní a manažmente povodí, v protipovodňovej

ochrane (MIKLÓS ET AL. 2011). Jeho realizácia vo veľkej miere napĺňa požiadavky na ekologizáciu hospodárenia v krajine. Je záväzným regulatívom pre územné plánovanie a je povinnou súčasťou projektov pozemkových úprav. Preto sa koncepcia ÚSES považuje za najvýznamnejší a najviditeľnejší úspech presadzovania krajinnno-ekologických a biologických princípov do reálnej ekologickej politiky a priestorovo-plánovacej praxe (MIKLÓS, DIVIAKOVÁ, IZAKOVIČOVÁ, 2011).

Kľúčový integračný moment ÚSES v pozemkových úpravách

Právne predpisy zákona pozemkových úprav (Zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v znení neskorších predpisov) veľmi významne a medzi prvými implementovali požiadavky na ekologickú stabilitu krajiny, čo sa považuje za dôležitý krok ku ekologizácii hospodárenia krajiny. Najvýznamnejšie ustanovenia z tohto hľadiska sú nasledovné:

§ 1 Obsah pozemkových úprav

(1) Obsahom pozemkových úprav je racionálne priestorové usporiadanie pozemkového vlastníctva v určitom území a ostatného nehnuteľného poľnohospodárskeho a lesného majetku s ním spojeného vykonávané vo verejnom záujme v súlade s požiadavkami a podmienkami ochrany životného prostredia a tvorby územného systému ekologickej stability, funkciami poľnohospodárskej krajiny a prevádzkovo-ekonomickými hľadiskami moderného poľnohospodárstva a lesného hospodárstva a podpory rozvoja vidieka.

§ 4 Obvod projektu pozemkových úprav

(1) Ak sa tým nezmarí účel pozemkových úprav, môžu byť z pozemkových úprav niektoré pozemky vyňaté, najmä pozemky vyhradené pre obranu štátu, vodohospodárske diela, pásma hygienickej ochrany vodných zdrojov, diaľnice, cesty, železnice, cintoríny, stavebné pozemky, dobývacie územia výhradných ložísk, chránené územia a ich ochranné pásma, archeologické lokality a významné časti územného systému ekologickej stability.

§ 9 Úvodné podklady

(1) Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia o povolení alebo nariadení pozemkových úprav obvodný pozemkový úrad začne práce na...

d) obstarávaní ďalších podkladov a súborov informácií potrebných na riešenie priestorového usporiadania a funkčného využívania územia v obvode projektu pozemkových úprav v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja v rámci návrhu miestneho územného systému ekologickej stability na účely pozemkových úprav a všeobecných zásad funkčného usporiadania územia v obvode pozemkových úprav.

(9) Obvodný pozemkový úrad vypracuje na účely pozemkových úprav návrh miestneho územného systému ekologickej stability ako podklad na všeobecné zásady funkčného usporiadania územia v obvode pozemkových úprav. Návrh miestneho územného systému ekologickej stability na účely pozemkových úprav je súčasťou návrhu všeobecných zásad funkčného usporiadania územia v obvode pozemkových úprav. Ak bol pre územie v obvode pozemkových úprav vyhotovený a schválený dokument miestneho územného systému ekologickej stability, podkladom pre všeobecné zásady funkčného usporiadania územia v obvode pozemkových úprav je tento dokument.

(11) *V rámci všeobecných zásad funkčného usporiadania územia v obvode pozemkových úprav sa vykonávajú prieskumy a rozbor...*

d) požiadaviek na tvorbu miestneho systému ekologickej stability, požiadaviek na ochranu prírody a jednotlivých prírodných zdrojov a pamiatkovej starostlivosti ...

§ 11 Vyrovnanie

(21) *Pozemky určené projektom pozemkových úprav pre územný systém ekologickej stability regionálneho a nadregionálneho charakteru, ako aj pozemky na vybudovanie spoločných zariadení a opatrení slúžiacich vodnému hospodárstvu, najmä malých vodných nádrží, úprav tokov, závlahových zariadení a odvodňovacích zariadení poskytuje štát. Vlastníkom týchto pozemkov je štát okrem prípadov, ak obvodný pozemkový úrad určí iného vlastníka na základe jeho súhlasu v rozhodnutí o schválení projektu pozemkových úprav a správu vykonáva organizácia poverená štátom alebo organizácia podľa osobitných predpisov.*

§ 12 Projekt pozemkových úprav

Projekt pozemkových úprav sa skladá

z návrhu nového usporiadania pozemkov v obvode pozemkových úprav, ktorý obsahuje geodetické a popisné údaje v členení na

plány verejných zariadení a opatrení (odsek 3), plány spoločných zariadení a opatrení (odsek 4) v nadväznosti na návrh miestneho územného systému ekologickej stability územia na účel pozemkových úprav...

(4) ***Spoločné zariadenia a opatrenia**, ktoré slúžia vlastníkom pozemkov v obvode pozemkových úprav, sú:*

*opatrenia na ochranu životného prostredia, ktoré spočívajú hlavne vo vytvorení ekologickej stability a podmienok biodiverzity krajiny (**biokoridory, biocentrá, interakčné prvky, sprievodná zeleň**)...*

Miestny ÚSES v obvode PPÚ Kocurany

Miestny ÚSES (MÚSES) obvodu PPÚ v k.ú. Kocurany (DIVIAKOVÁ ET AL., 2012) bol spracovaný v zmysle vyhlášok Ministerstva životného prostredia SR č. 24/2003 Z. z. a č. 492/2006 Z. z., ktoré o. i. ustanovujú podrobnosti týkajúce sa dokumentácie ochrany prírody a krajiny. Projekt MÚSES obsahuje:

- analýzy a syntézy abiotických podmienok územia,
- analýzy a syntézy súčasnej krajinnej štruktúry územia a biotických prvkov,
- analýzy a syntézy socioekonomických javov – pozitívnych a negatívnych prvkov,
- klasifikáciu priestorovej ekologickej stability územia na základe stupňa ekologickej stability prvkov súčasnej štruktúry krajiny,
- návrh funkčnej ekologickej siete pozostávajúcej z existujúcich a navrhovaných prvkov: biocentier, biokoridorov, interakčných prvkov, ako aj návrh ekostabilizačných opatrení. Súčasťou návrhu MÚSES je formulovanie doporučených manažmentových opatrení.

Vypracovanie MÚSES pozostávalo z terénneho prieskumu, excerpcie dostupných publikovaných a nepublikovaných informácií, spracovania výsledkov a vyhotovenia textovej a grafickej dokumentácie.

Riešené územie spadá do provincie Západné Karpaty (MAZÚR & LUKNIŠ 1980), Fatransko-tatranskej oblasti. Leží v západnej časti celku Hornonitrianska kotlina, na rozhraní oddielov Rudnianskej a Prievidzskej kotliny. Geologické pomery riešeného územia sú výsledkom pozície územia v okrajovej časti Hornonitrianskej kotliny, ako vnútrokarpatskej kotliny s charakteristickou tektonickou stavbou. Výplň kotliny tvoria sedimenty neogénu a paleogénu. V ich podloží sa nachádzajú horniny mezozoika a kryštalinika Malej Magury, ktoré lemujú okraj kotliny severne od záujmového územia. V riešenom území majú prevahu kambizeme, v okolí vodných tokov (Šútovský a Jeleškovský potok) sa vyskytujú fluvizeme, v severovýchodnom cípe územia fragmentálne rendziny. Riešené územie spadá do povodia rieky Nitra, podľa hydrogeologických pomerov je radené do oblasti vrchovinno-nízinnej s dažďovo-snehovým typom režimu odtoku (Atlas krajiny SR, 2002). Podľa klasifikácie klimatických oblastí Slovenskej republiky (Atlas krajiny SR, 2002) leží riešené územie na rozhraní okrskov T6 (teplý, mierne vlhký s miernou zimou) a M6 (mierne teplý, mierne vlhký, pahorkatinový až vrchovinový). Podľa fyto geografického členenia (Atlas krajiny SR, 2002) spadá územie do bukovej zóny, kryštálicko – druhohornej oblasti a do okresu Hornonitrianska kotlina. V záujmovom území boli definované nasledovné jednotky potenciálnej prirodzenej vegetácie (MICHALKO, 1986): lužné lesy nížinné, dubovo-hrabové lesy karpatské, dubové nátržníkové lesy, dubovo-cerové lesy

Územie obvodu PPÚ v k.ú. Kocurany má charakter otvorenej poľnohospodárskej krajiny, v ktorej najväčšiu plochu zaberajú trvalé trávne porasty (37,22% z rozlohy územia, čo predstavuje 123,7 ha). Okrem intenzívne a extenzívne využívaných lúk a pasienkov sa vyskytuje veľkobloková orná pôda (17,93% z rozlohy územia, obr. 1). Významným prvkom SKŠ sú formácie NDV (10,81%, obr. 2), ktoré plnia v krajine mnoho významných funkcií. Druhou najrozšírenejšou triedou SKŠ je lesná vegetácia (30,51% rozlohy, čo predstavuje 101,39 ha). Okrem spomínaných prvkov a tried tvoria riešené územie trvalé kultúry, mozaikovité štruktúry, dopravné prvky, poľnohospodárske prvky, obytné areály a ostatné prvky. V území bolo identifikovaných 28 prvkov SKŠ, ktoré boli logicky zatriedené do 12 tried, z ktorých dve triedy (vodné toky, produktovody) predstavujú línie.

V riešenom území sa nevyskytujú žiadne legislatívne chránené prvky a ani nezasahujú žiadne prvky nadregionálneho významu. Územím prechádza hydricko-terestrický biokoridor regionálneho významu (MÚDRY ET AL. 1994), tiahnuci západnou hranicou pozdĺž Šútovského potoka (obr. 3).

Okrem primárnych stresových faktorov boli na základe dostupných informácií identifikované nasledovné deteriorizačné javy - poškodenie lesov defoliáciou (21 – 30 %) (NLC Zvolen) diaľkovým prenosom imisií, znečistenie ovzdušia, kontaminácia pôdy a znečistenie podpovrchových vôd. Podľa Atlasu krajiny SR (2002) je riešené územie zaradené medzi veľmi silne zaťažené územia vybranými stresovými faktormi – silné znečistenie ovzdušia, kontaminácia pôdy, znečistenie podzemných vôd. Hlavnou príčinou tohto stavu je blízkosť veľkých priemyselných centier Prievidza a Nováky. Z prírodných stresových javov a hrozieb boli v riešenom území počas terénnych prác aktuálne zaznamenané na niekoľkých lokalitách aktívne prejavy výmoľovej erózie.

Hodnota koeficientu ekologickej stability územia K_{ES} (MIKLÓS, 1986; JURKO, 1990) dosahovala pre územie reprezentované obodom pozemkových úprav Kocurany hodnotu 2,79, čo znamená, že ide o krajinu s strednou ekologickou stabilitou. V rámci sledovaného územia bolo vyčlenených 11 ekologicky významných segmentov krajiny: 2 ekologicky

významné celky, 5 ekologicky významných prvkov a 4 ekologicky významné líniové spoločenstvá.

Pri navrhovaní reálnych prvkov do kostry ÚSES sme sa sústredili najmä na prvky s vysokou krajinno-ekologickou hodnotou. Vzhľadom na funkčnosť by mali prvky ÚSES okrem spomínaných kvalitatívnych kritérií spĺňať aj plošné a priestorové parametre, ktoré sú navrhované na základe odporúčaných plošných parametrov v zmysle metodických príručiek (MŽP SR, 1993; LÖW ET AL., 1995). Pri vymedzovaní prvkov MÚSES sa pracovalo na miestnej úrovni, ale zároveň bolo potrebné akceptovať aj širšie regionálne vzťahy medzi ekostabilizačnými prvkami krajiny. Súčasťou návrhu kostry ÚSES nižšieho hierarchického stupňa bolo aj prehodnotenie prvkov kostry ÚSES vyššieho hierarchického stupňa a ich priemet do návrhu.

Cieľom územného systému ekologickej stability bolo vytvorenie čo najpriaznivejšej štruktúry krajiny. V území, ako sú Kocurany, vzhľadom na dominujúci spôsob využívania územia bolo potrebné pri návrhu ÚSES reálne uvažovať v prvom rade s existujúcimi ekologickými prvkami, a tieto bolo potrebné doplniť novými prvkami (hlavne ekostabilizačnými), ktoré môžu významnou mierou prispieť ku skvalitneniu prostredia.

V rámci návrhov kostry MÚSES v obvode PPÚ Kocurany bolo vyčlenených 13 existujúcich prvkov miestneho významu: 2 biocentrá miestneho významu, 2 biokoridory miestneho významu, 9 interakčných prvkov miestneho významu a z projektu RÚSES Prievidza (MÚDRY ET AL., 1994) bol premietnutý 1 biokoridor regionálneho významu. Ďalej bolo na základe reálnych a potenciálnych prírodných hrozieb (výmoľová erózia, plošná vodná erózia, akumulácia a zrýchlený plošný odtok – hrozba bleskových povodní) navrhnutých 8 nových ekostabilizačných prvkov. Popis vyčlenených existujúcich aj navrhovaných prvkov MÚSES v obvode PPÚ Kocurany obsahoval nasledovné údaje: číslo a názov prvku, rozlohu v obvode PPÚ, ekologickú funkciu, potenciálnu prirodzenú vegetáciu, charakteristiku, aktuálny stav, negatívne javy, cieľové spoločenstvá a návrh manažmentových opatrení. Návrh miestneho ÚSES bol prerokovaný so zainteresovanými a prešiel pripomienkovým konaním. Podstatné však je, aby sa začalo s realizáciou a v prvej etape s výsadbou novonavrhovaných ekostabilizačných prvkov. Významnou skutočnosťou sú aj manažmentové opatrenia vo vyčlenených existujúcich prvkoch, ktoré sa tiež nemôžu zanedbať.

ZÁVER

ÚSES z teoretického a metodického hľadiska predstavuje modernú koncepciu ochrany prírody a biodiverzity na princípoch ochrany podmienok aj foriem bioty, t.j. ochrany geobiodiverzity. Je kľúčovým prvkom integrovaného manažmentu krajiny. Možno ho tak považovať za najúspešnejšiu krajinno-ekologickú koncepciu, ktorá bola implementovaná do ekologickej politiky, legislatívy aj praxe SR po r. 1989.

V súčasnosti je ÚSES nielen povinnou súčasťou projektov pozemkových úprav, ale je zaradený medzi záväzné regulatívy v územnom plánovaní, musia s ním pracovať vodné plány, protipovodňová ochrana ako aj dokumentácie v procese posudzovania vplyvov činností na životné prostredie. ÚSES je tiež nosnou ideou súčasne platného zákona o ochrane prírody a krajiny. Tým sa stal veľmi účinným nástrojom ekologizácie priestorového usporiadania, využitia a ochrany krajiny.

PodĎakovanie

Príspevok vznikol za podpory projektu VEGA č. 1/1138/12 s názvom „Vlastnosti a funkcie geosystémov ako krajinnoeekologická základňa pre integrovaný manažment krajiny.“

LITERATÚRA

Atlas krajiny Slovenskej republiky, 2002, 1. Vydanie. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR, Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia, 344 pp.

JURKO A. 1990: *Ekologické a socioekonomické hodnotenie vegetácie. - Príroda, Bratislava, 195 pp.*

DIVIAKOVÁ A., KOČICKÝ D., NOVIKMEC M., SVITOK M. 2012: *Miestny územný systém ekologickej stability pre projekt pozemkových úprav k.ú. Kocurany (okres Prievidza). TU Zvolen, 63 pp.*

LÖW J. ET AL. 1995: *Rukovëť projektanta miestneho územného systému ekologickej stability. – Doplnëk Brno, 124 pp.*

MAZÚR E. & LUKNIŠ M. 1980: *Regionálne geomorfologické členenie (1:500 000). Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava.*

MICHALKO J. (ED.) 1986: *Geobotanická mapa ČSSR - Slovenská republika. - Veda, Bratislava, 168 pp. + 40 pp prílohy.*

MIKLÓS L. 1986: *Spatial arrangement of landscape ecological planning (LANDEP). Ekológia (ČSSR) 5, p. 49 – 70.*

MIKLÓS L., DIVIAKOVÁ A., IZAKOVIČOVÁ Z. 2011: *Ekologické siete a územné systémy ekologickej stability. Vydavateľstvo TU vo Zvolene, FEE, Katedra UNESCO, 141 pp., ISBN 978-80-228-2305-0.*

MIKLÓS L., KOČICKÁ E., DIVIAKOVÁ A., BELAŇOVÁ E. 2011: *Integrovaný manažment krajiny. Inštitucionálne nástroje. Vysokoškolská učebnica. VKÚ, a.s., Harmanec, 102 p. + prílohy, ISBN 978-80-8042-633-0.*

MÚDRY P., HALEMOVÁ Z., MAJZLANOVÁ E., MAJZLAN O., NOVÁKOVÁ K. & ŠTEFFEK J. 1994: *Regionálny územný systém ekologickej stability okresu Prievidza. Ekotrust Banská Štiavnica, 75 pp.*

Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24 z 9. januára 2003, ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Zbierka zákonov č. 24/2003.

Vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 492 z 28. júla 2006, ktorou sa mení a doplňa vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Zbierka zákonov č. 492/2006.

Zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách v znení neskorších predpisov

PRÍLOHY

Obr. 1 Veľkobloková orná pôda v centrálnej časti územia

Obr. 2 Podhorská jelšina v severozápadnej časti územia

Obr. 3 Brehové porasty Šútovského potoka